

Ankara'ya Demiryoluyla Göçler ve İskan Siyaseti (1890-1910)*

*Migrations to Ankara by Railway and Settlement Policy (1890-1910)***

İhsan Seddar KAYNAR

Araştırma Görevlisi, Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Hakkari
seddar@gmail.com

Murat KORALTÜRK

Yrd. Doç. Dr., Öğretim Görevlisi, Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul
mkoralturk@marmara.edu.tr

Öz

Haydarpaşa'dan başlayan demiryolu hattının 1893 yılının başında İzmit ve Eskişehir üzerinden Ankara'ya ulaşması ile İstanbul'dan Anadolu içlerine ulaşım oldukça kolaylaşmıştır. Hat daha açılmadan, Eskişehir-Ankara güzergâhına muhacir iskânının olanakları üzerine raporlar hazırlanmış, muhacirlerin taşınması ve yerleştirilmesi üzerine bazı kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılmıştır. Bu çalışmada, muhacirlerin deniz yolu ile İzmit limanına getirilip, Ankara'ya demir yolu ile sevk edilmesi incelenecektir. Balkanlardan Anadolu'ya kitlesel göçlerin başladığı Balkan Savaşları öncesinde, 1890 ile 1910 arasındaki yirmi yıllık dönemde, muhacirlerin yerleştirilmesinde demiryolunun etkisi ve iskân siyaseti tartışılacaktır. Muhacirlerin iskân açısından yerleştirildikleri mekânlar, yeni kurulan köyler, demiryolu hattı boyunca şenlenen boş alanlar; yevmiye dağıtımı, hane yapımına devlet katkısı, üretim biçimleri, ziraat teknikleri ve zanaatkarların durumuna kadar geniş bir alanda araştırma yapılacaktır.

Anahtar sözcükler: Ankara, Anadolu Demiryolu, Demiryolu ulaşımı, Göçmen yerleştirme, Göç, İskân siyaseti, 19. yüzyıl, Anadolu

Abstract

The Anatolian Railway began running between Ankara and Haydarpaşa in Istanbul via İzmit and Eskişehir in early 1893, making transportation from Istanbul to the interior of Anatolia very easy. In late 1892, before the railroad was opened, policymakers prepared official reports on the resettlement of migrants along the rail route from Eskişehir to Ankara; and made regulations accordingly. This study examines the route of this migration, which first run to the port of İzmit by sea and then reached Ankara by rail. This article discusses the politics of resettlement and the conditions of migrants settled on the railway route during the twenty-year period between 1890 and 1910, when the Balkan Wars provoked mass migration to Anatolia from the Balkans. It analyzes the locations of the new settlements, the conditions in newly founded villages, and the habitability of the wasteland along the railway route. Daily rations, state aid for housing, types of production, agricultural styles, and the position of artisans will also be considered.

Keywords: Ankara, Anatolian Railway, Railway transportation, Migrant resettlement, Migration, Politics of resettlement, 19. century, Anatolia

* Bu makale, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nün düzenlediği Anadolu'ya Göç Konferansı'nda 28-29 Nisan 2016 tarihinde Ankara'da sözlü olarak sunulmuştur.

** This article was presented at the Conference on Migration to Anatolia, organized by the Public Administration Institute for Turkey and Middle East in Ankara on April 28-29, 2016.

Giriş

Bu çalışmada, İstanbul'da yer alan Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, 1890-1910 yıllarını kapsayan taramalarla ulaşılan arşiv kayıtları kullanılmıştır. Bu açıdan, çalışmada sadece birincil kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu nedenle "İzmid" gibi yer isimleri ile "şimendüfer" gibi bazı temel kavramların arşiv kayıtlarında geçtiği şekilde kullanılmasına dikkat edilmiştir. Kayıtlarda yer alan bazı yazışmaların sonucunun nasıl olduğu görülemediği gibi, bazılarının da idarecilerin yorumlarını içermesi ya da ilgili kurumun görüşünün sorulması açısından birincil kaynak olarak nitelenmesi zordur. Sadece arşiv kayıtlarından yararlanılarak hazırlanan bu çalışmada, metnin inşasında tarihsel akışa uyulmuş ve belgelerde yazanlardan daha fazlasını söylememeye özen gösterilmiştir.

Hat Boyunca Göç Uygun Alanlar

1892 yılının Kasım ayının son günlerinde İzmid'i Ankara'ya bağlayacak olan şimendüfer inşaatı tamamlanmış ve ilk lokomotif Ankara'ya gelmiştir (Y.A.HUS., 267/26, BOA). Bu hattın tamamlanması ile Ankara şehri, Eskişehir üzerinden İzmid'e ve Haydarpaşa'ya bağlanmıştır. Hattın güzergâhı ve geçtiği şehirler (Şekil 1)'de görülebilir. 1893 yılının ilk günlerinden itibaren Ankara ile Haydarpaşa

arasında düzenli yolcu ve eşya taşımacılığı başlamıştır. Demiryolu hattı henüz inşaat halindeyken, şimendüfer güzergâhının muhacir iskânı için elverişli olup olmadığına dair ilk değerlendirmeler yapılmaya başlanmıştır. 1891 yılı boyunca kurumlar arasında çeşitli yazışmalar yapılarak raporlar hazırlanmış ve görüş alış verişlerinde bulunulmuştur.

Demiryolunun geçtiği bölgelerin ve özellikle geçiş güzergâhında hat boyunun muhacir iskânı ile bayındırlaşması, hem muhacirler açısından hem de devlet açısından çok güzel ve faydalıdır (Y.A.RES., 54/15, BOA). İskân edilecek muhacirler, ürettikleri tarım ürünlerini ve el emeklerini, şimendüfere ve dolayısıyla ulaşım imkânlarına yakın olmanın avantajı ile istedikleri yerlere kolayca götürebileceklerdir. Devlet ise, muhacirlerin yurt sahibi olabilmesi için vergi muafiyetleri koyabilecek ve tarım ürünleri vergilendirilirken aşarı düşük orandan hesaplayabileceklerdir. Muzaffer Paşa'nın Umum Muhacirin Komisyonu'na verdiği defterde muhacir iskânına elverişli ve kullanılmayan boş ya da terkedilmiş arazi büyüklüğü; şimendüfer hattına yakın olan Eskişehir, Mihalicçık, Seferihisar ve Aziziye kazalarıyla Seyyidgazi, Günyüzü ve Hanbarçın nahiyeleri ile Çifteler Hara-yı Hümâyûnu ve Akköprü Kuru-yı Hümâyûnu'nda toplam 193.900

Şekil 1. İzmid-Ankara Demiryolu (Ölçek 1/1.000.000)¹.

Kaynak: (HRT.h., 2255, BOA).

dönümdür (Y.A.RES., 54/15, BOA).² Hüdavendigâr ve Ankara vilâyetlerine muhacir iskânı yapıldıktan sonra, yeni gelen muhacirleri yerleştirmek üzere Kütahya Sancağı ile Haymana Ovası gibi yerlerde de birçok boş arazi bulunduğu komisyonca anlaşılmıştır.

Demiryolu düzenli faaliyete geçtikten sonra, şimendüfer güzergâhında yer alan arazilerin değerinin artacağı açıktır. Öncelikle boş arazilere insanlar yerleşerek üretim yapmaya özellikle de hububat ekmeye başlayacaklardır. Ayrıca ulaşım imkânları iyileştiği için, sahipleri tarafından kullanılmayarak boş bırakılan bazı araziler, ekilmeye başlanacak ve arazilerin değerleri artacaktır (Y.A.RES., 54/15, BOA).³ Tam da bu nedenle, ileride arazisinin değerinin artacağını tahmin edemeyenler tarafından satılacak arazi ve çiftlikler de devlet tarafından alınmalıdır.

Eskişehir'den Ankara'ya Hat Boyunca İskan Olanakları

İzmid'den Ankara'ya ve daha içerilere doğru yapılacak şimendüferin güzergâhındaki arazilere Doğu Rumeli ve Bulgaristan'dan gelecek ahalinin iskânı için, 1891 yılının Mart ayında Hara-yı Hümayunlar Nazırı Ferik Muzaffer Paşa ve yöreyi bilen bir kişinin görevlendirilmesine karar verilmiştir (Y.A.RES., 54/15, BOA). Bu görev uyarınca, Teftiş-i Askerî Komisyonu üyesi de olan Ferik Muzaffer Paşa'nın Ankara sancağının kazalarından istediği keşif ve tahkikat bilgileri 1891 yılının Kasım ayında birer birer gönderilmiştir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA). Birer ikişer sayfalık bu bilgiler, araziler adım adım dolaşarak ve tapu kayıtlarından alınan bilgilerle karşılaştırılarak hazırlanmıştır. Bu bilgiler; kaymakam, mal müdürü, kaza

idare meclisi üyeleri ve tapu memurları gibi görevliler tarafından büyük bir ciddiyetle hazırlanmıştır. Ferik Muzaffer Paşa'nın yaptığı tahkikata göre hazırladığı deftere⁴ uygun olarak, muhacirler demiryolu hattı boyunca iskân edilmişlerdir (DH.MKT., 1940/41, BOA). Ferik Muzaffer Paşa, hem Hara-yı Hümayunlar nazırıdır hem de Teftiş-i Askerî Komisyonu üyesidir. Demiryolu hattı boyunca iskâna uygun boş arazilerin ilk genel bilgisine bu tahkikatla ulaşılmış ve demiryolu hattına iskân siyaseti ilk defa Ferik Muzaffer Paşa'nın defterinde yer alan bilgilere göre belirlenmiştir.

Ferik Muzaffer Paşa'ya gönderilen ilk rapor, Haymana'dan gelmiştir. Kazada muhacir iskânına uygun 10 ayrı bölgede bulunan devlet arazilerinin⁵ sınırları tarif edilerek büyüklükleri tahmin edilmiştir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA).⁶ Ayrıca kasaba merkezine, bazı uygun köylere ve kurulacak yeni köylere toplamda 1571 hane muhacir iskân edilebileceği belirlenmiştir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA).

Seferihisar'dan gönderilen raporda, bazı yerlerde bulunan muhacirlere ilave olarak yeni birkaç köy oluşturularak 800 hane muhacir iskân edilebileceği belirtilmiştir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA). Sivrihisar'da toplamda 119.000 dönüme ulaşan devlet arazisi 37 ayrı yerdedir ve halkın otlak olarak kullandığı 6 meranın devlet arazisi olduğu belirlenmiştir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA). Ancak halkın gündelik kullanımında olan bu meraların devlet arazisi olmasına rağmen, bu arazi üzerinden verilen bir vergi yoktur. Kazanın diğer köylerine beşer onar hane muhacir yerleştirilebileceği gibi, iskân için yeni köyler de oluşturulabilir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA).

1 İstanbul-Ankara Demiryolu hattının ilk durağı Haydarpaşa'dır. Hattın ilk bölümü olan Haydarpaşa-İzmid arasında Marmara Denizi sahilinde ara duraklar bulunmaktadır. Hat, İzmid'den Eskişehir'e uğrayarak Ankara'ya ulaşır. İzmid'den doğuya doğru Sapanca Gölü'nün güneyinden geçerek Arifiye'ye; oradan güneye inerek Mekece, Vezirhan, Bilecik ve Bozüyük'ten geçtikten sonra güneydoğuya yönelerek İnönü ve Çukurhisar'dan geçtikten sonra Eskişehir'e varır. Eskişehir'den doğuya doğru vadi boyunca ilerleyen hat Ankara'ya ulaşır. Beylikahır, Sarıköy, Biçer, Beylikköprü, Polatlı, Malıköy ve Sincanköy istasyonlarına uğrayarak, en doğuda Ankara istasyonunda hat sonlanır.

2 Seferihisar, Ankara sancağına bağlı olan Sivrihisar ilçesinin adıdır. İsim Sivrihisar'a dönüşmüştür. Günyüzü Nahiyesi de Sivrihisar'a bağlıdır. Hanbarçın Nahiyesi, bugün Bayat ilçesidir. 4 Nisan 1915 tarihli irade ile Hüdavendigâr vilayetinin Kütahya sancağına bağlı olan Eskişehir kazası, müstakil bir sancak haline getirilerek; Sivrihisar ve Mihaliçcik kazaları Ankaradan ayrılmış ve Eskişehir sancağına bağlanmıştır (DH.EUM.MH., 101/1, BOA) (DH.UMVM., 123/128; BOA).

3 Belgede geçen ifade tam olarak şu şekildedir: "... İzmid'den Ankara'ya ve daha içerilere doğru yapılacak şimendüferin güzergâhındaki arazi-i hâliyye ve yine oralarda olub sahipleri tarafından fiyatının artacağı fark edilemeyerek şimdiden satılacak arazinin devlet tarafından satın alınmasıyla bunlara muhacirin iskânı ve satın alınacak arazinin bedelinin Rumeli-i Şarki ve Bulgaristan'dan geleceklerin iskan masrafları karşılığı olarak toplanıp, henüz harcanmayan iâne akçesinden karşılanması. İskan işlemleri bitene kadar adı geçen devlete ait boş arazilerin elden çıkarılmaması, Muhacirin Komisyonu'na bildiren özel tezkire mazbatası...".

4 Arşivde yapılan taramalarda Ferik Muzaffer Paşa'nın bir defter hazırladığı anlaşılmış ve defteri Umum Muhacirin Komisyonu'na verdiği takip edilmiştir. Ancak defterin kendisine arşivde henüz ulaşılamamıştır.

5 Kayıtlarda "arazi-i emiriye" ya da "araziye miriye" olarak geçen bu araziler yazı içinde "devlet arazisi" olarak kullanılmıştır. Bu arazilerin kişilerin üzerine bir tapusu ya da senedi olmadığı gibi, vergisini vererek tasarruf eden kimse de bulunmamaktadır.

Bala'da muhacir iskânına uygun 30.000 dönüm devlet arazisi bulunduğu, 200 hane yeni yerlerde ve 300 hane de yerleşik halka yakın yerlerde olmak üzere toplam 500 hanenin kazaya iskân için yollanabileceği belirtilmiştir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA).

Ankara şehrinin iç nahiyesine bağlı köylerden, muhacir iskânına uygun devlet arazileri toplam 8.340 dönümdür. Adı geçen 15 köy şunlardır: Karapürçek, Karaağaç, Mehiyye, Borsal, Dikmen, Karakursun (Ankara'ya 1 saat 30 dakika mesafede 150 dönüm büyüklüğünde olan Pınarbaşı mevkii), Yalıncağ⁷ (Ankara'ya 2 saat mesafede bulunan 250 dönümlük Çatalağaç mevkii), Lotum⁸ (Ankara'ya 3'er saat mesafede bulunan 110 dönüm büyüklüğünde olan Kütüközü mevkii, 200 dönüm büyüklüğünde olan Elvanözü mevkii ve 100 dönüm büyüklüğünde olan Kızlak mevkii), Alacaatlı, Macun Çiftliği, Ergazi, Yuva⁹, Yakacık, Ovacık ve Tatlar (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA).

Yabanabad ve Çubukabad kazalarının verileri Ankara'dan Serkâtib-i Defter-i Hakani-i tarafından hazırlanmış ve aynı rapora konu edilmiştir. Yabanabad'da Ankara'ya 8 saat mesafede, 20.000 dönüm arazi ve 60.000 dönüm ormandan oluşan köy ve Çubukabad'da Ankara'ya 12 saat mesafede, 20.000 dönüm arazi ve 30.000 dönüm ormandan oluşan Basdak Yaylası muhacir iskânına uygundur (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA). Bu iki yer daha eskiden köy iken, halkı dağılmıştır.

Ankara'ya bağlı kazalar arasında şimendüfer hattı üzerinde yer alıp, muhacir iskânına en istekli olan ve diğer kazalardan geri kalmak istemeyen Zir kazasıdır ve o dönemde 150 haneye uygun arazisi bulunmaktadır (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA).¹⁰ Tapu kayıtları incelendiğinde kazada boş ya da terkedilmiş arazi görülmemektedir. Bir zamanlar köy iken, şimdi harap olmuş ve nüfusu azalmış 4 köye sırayla 10, 20, 30 ve 30 hane (toplamda 90 hane) iskân edilebilir. Mevcut

köylere ise birer ikişer hane dağıtılarak 60 hane de böyle iskân edilebilir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA).

Ayaş'da boş ya da terkedilmiş bir arazi olmadığı gibi, mevcut araziler genellikle taşlıktır. Ziraat yapılan yerler ise kaza sakinlerine bile yetmemektedir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA). Yeni bir köy oluşturup 60 hane iskân edilebilir. Beypazarı Kazasındaki boş araziler genellikle taşlık ya da tepelik arazilerdir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA). Ova civarındaki köylerdeki araziler, orada yaşayanlara ancak yetmektedir. Kazada 20den fazla çiftlik vardır ama bunlar da sahiplerinin ihtiyaçlarına ancak yanıt vermektedir. Sonuç olarak, kazada muhacir iskânına uygun arazi yoktur. Ancak kaza merkezi ile merkeze yakın köylerde bulunan bağ ve bahçelerde, halkın genellikle ticaretle uğraşması nedeniyle, gül yetiştirilen bazı arazilerde, sahipleri tarafından gülyağı üretilmektedir. Eğer bu sanata uygun muhacir var ise, kasabanın uygun yerlerine iskân edilebilir. Ayrıca el sanatlarını bilen 36 hane muhacir de kaza içine yerleştirilebilir.

Nalluhan kazasında 61 köy bulunmaktadır ve arazilerinin büyük çoğunluğu taşlık ve dağlık olup, ziraata uygun değildir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA). 55 hane muhacir alınabilir. Mihaliççik Kazası, birkaç yeni köy oluşturarak 300 hane ziraattan anlayan muhacire ve kasaba merkezinde iskân edilmek üzere el sanatlarından anlayan 72 hane muhacire taliptir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA).

Eskişehir, oluşturulan 30 köyle sınırlandırılmıştır ve buraya peyderpey muhacir gelmektedir. Gelen muhacirin halen 120 hanesi geçici olarak misafirliktedir. Seyidgazi nahiyesi ile Eskişehir kazasında tahminen 25.000 dönüm arazi boştur ve işlenmemiştir (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA). Her haneye 75 dönüm arazi itibarıyla yeni köyler oluşturup 330 hane ve iskân edilmek için köylere dağıtılmak üzere 132 hane; toplamda 460 haneyi yerleştirecek boş arazi

6 Bu araziler ve bilginin sunulduğu biçimi şöyledir:

1-Burunağul nâm arazi-i haliyenin tarafları Yumsuz, Şerefli-bel-i Süfla ile mahdud tahminen 20.000 dönüm, 2-An kazası nâm arazi-i haliyenin tarafları Kerpiç ve Yomsuz Şerefli ile mahdud tahminen 25.000 dönüm, 3-Filler Kalesi nâm arazi-i haliyenin tarafları Altunçanak, Emirler, Karacaviran, Akvıran ile mahdud tahminen dönüm 25.000, 4-Karakaya nâm arazi-i haliyenin tarafları Arif ve Kayabaşı ve Kızlcakışla ve Höyük ile mahdud tahminen 15.000 dönüm, 5-Yapıcı-i Atik nâm arazi-i haliyenin tarafları Yapıcı, Yaprakbayırı, Kösebadalı ile mahdud tahminen 20.000 dönüm, 6-Kandahor nâm arazi-i haliyenin tarafları Çukurviran, Pirepınarı, Alagöz, (...) ile mahdud tahminen 50.000 dönüm, 7-Ahurlukapı nâm arazi-i haliyenin tarafları Çalı, Sivrimerkez Arık ile mahdud tahminen 15.000 dönüm, 8-Alaçorak nâm arazi-i haliyenin tarafları Bekçisiz, Kargalı ve Karahöyük ile mahdud tahminen 10.000 dönüm, 9-Tekye nâm arazi-i haliyenin tarafları Çanakçı, Eskikarsaklı, Karailyas, İpekçiler ile mahdud tahminen 30.000 dönüm, 10-Çağlıgan nâm arazi-i haliyenin tarafları Karsaklı Sivri Sarı Halil Bayburt ile mahdud tahminen 15.000 dönüm. Şeyh Berzenli nahiyesi hariçtir.

7 Yalıncağ, ODTÜ'nün üzerine kurulduğu köydür.

8 Lodum, Hacettepe Üniversitesi'nin Beytepe Kampüsü'nün olduğu köydür.

9 Yuva, köyün adıyla meşhur kavununun artık anılarda kaldığı Yenimahalle ilçesi sınırları içerisindeki köydür.

vardır (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA). 340 hane Eskişehir'de, geriye kalan 120 hane Seyidgazi'de iskân edilebilir.

Ferik Muzaffer Paşa'ya şimendüfer güzergâhında yer alan kaza ve nahiyelerden gelen bilgilere göre; Eskişehir'den Ankara'ya kadar inşa edilen demiryolu hattının kuzey ve güney kesimlerinde arazinin gezilmesi sonucu 12.874 hane muhacirin iskân edilebilmesine uygun arazi kayıt altına alınmıştır (Y.PRK.KOM., 8/14, BOA).

Göç Güzergâhının Belirlenmesi ve Şimendüfer Ücretleri

1892 yılının Nisan ayında, henüz demiryolu açılmadan, muhacirlerin nasıl taşınacağı ve ücretlerin hangi düzeyde olacağını belirlemek için tartışmalar/yazışmalar yapılmıştır. Tartışmalar somut gelişmeler üzerinden yapılmış ve yazışmaların en kısısı 1 yıldan uzun sürmüştür. Muhacirlerin trenle taşınması fikri, ulaşımda maliyeti düşüren bir etken olarak düşünülmüş; bu nedenle demiryolu kullanımı teşvik edilmiş ve çoğu kez göçün güzergâhı değiştirilmiştir. 1892 yılının Nisan ayında hazırlanan belgeye göre, Kafkasya'dan 120 hanede 700 nüfusun Osmanlı topraklarına hicret arzusunda buldukları ve Rusya hükümetince göçlerine izin verildiği görülmektedir (DH.MKT., 1940/41, BOA). Kuban'ın Müslüman halkından 5000 nüfus için Samsun, Sinop ve Sivas taraflarında boş araziler bulunduğu söylenmiştir; ancak muhacirlerin buralara iskânı mümkün değildir.

Ferik Muzaffer Paşa'nın tahkikatına göre; yeni gelecek muhacirler için Kütahya, Eskişehir ve Ankara sınırları içerisinde yer alan boş arazilere iskân kararı alınmıştı. Buna göre, hicretine izin verilen 700 kişinin de Karadeniz'e kıyısı olan şehirlere yerleştirilmesi mümkün değildir ve Ankara taraflarındaki boş arazilere yerleştirilmeleri düşünülmektedir (DH.MKT., 1940/41, BOA). Muhacirlerin Ankara'ya ulaşabilmesi için, deniz yoluyla Mudanya'ya kadar gelip, buradan Ankara'ya sevk olmaları fikri; hem masraflı olacaktır hem de uzun sürecektir. Muhacirlerin göç süresini kısaltmak ve göçün zahmetinin azaltılması için demiryolunun rolünün çok önemli olduğu açıktır. Kafkasya'dan gelen muhacirlerin şimendüfer güzergâhına yerleştirilmesinden demiryolu şirketinin de faydası olacağı ise daha açık bir durumdur. Bu nedenle "Ankara'ya iskân edilecek muhacirler, İzmîd'den Ankara'ya dörtte bir ücret ödeyerek taşınabilir mi?", sorusu sorulmuştur (DH.MKT., 1940/43, BOA). Aynı soru, Filibe'den göç edecek olan muhacirlerin taşınması için de sorulmuştur.

Filibe kazasından hicret edecek 343 hanede 1911 nüfusun Ferik Muzaffer Paşa'nın defterine göre Ankara şimendüfer hattı güzergâhındaki yerlere iskânları karar alınmıştır (DH.MKT., 1941/53, BOA). Arazileri Bulgarlar tarafından alınmamış ve bu nedenle yola parasız çıkacakları çok açık olarak görülmüştür. Filibe'de 3-4 köyden oluşan 1900 kişinin Anadolu'ya nakil masraflarını karşılayamayacakları ve kendi olanakları ile en fazla köylerinden Karaağaç İskelesi'ne kadar gelebilecekleri anlaşılmıştır. Karaağaç'a vapur gönderilerek muhacirlerin oradan Mudanya'ya kadar deniz yoluyla taşınması ve oradan da Ankara'ya demiryolu ile sevk edilmeleri için gerekli masrafların Hüdavendigâr Vilayeti'ndeki Muhacirin Komisyonu tarafından yapılması istenmiştir. Bu açıdan Karaağaç'dan Mudanya'ya ve Mudanya'dan da iskân yerine kadar oluşacak masrafların azaltılması için şimendüfer idaresinin de kolaylık sağlayarak dörtte bir ücret alması sağlanmalıdır. Ancak, muhacirlerin Mudanya yolu ile sevkleri hem zahmetli olacak hem de mesafeler uzak kalacaktır. Mudanya'dan demiryolu Bursa'ya kadar kısa bir hattır. Bu nedenle Haydarpaşa-Ankara şimendüfer hattına iskân edilecek muhacirlerin, Anadolu Demiryolları tarafından nakil edilmesi temin edilmeli ve dörtte bir ücret alınmalıdır (DH.MKT., 1948/70, BOA). Şimendüfer işletmesine devlet zaten kilometre garantisi vermektedir. Bu nedenle muhacirler parasız bile taşınsa, devletin taahhüt ettiği kilometre garantisi nedeniyle, demiryolu işletmesi yılsonu itibarıyla zarara uğramamaktadır. Ama şirket, hesapların karışabileceği ve en önemlisi de suiistimale açık bir durum oluşabileceği için, masrafların tamamının aynı anda ödenmesini istemektedir (BEO., 25/1819, BOA). Şirket bunda ısrarcıdır: Muhacirlerin dörtte bir ücretle taşınması kabul edilemez ve devlet, masrafları göze alarak muhacirleri nakletmelidir (BEO., 16/1189, BOA).

Filibe'den göç edecek muhacirlerin, nasıl ve hangi vasıtalarla göç edeceği üzerine, 1892 yılı boyunca yapılan onlarca yazışma sonrasında önemli bir sonuç çıkmıştır. Öncelikle, Filibe kazasından hicret edecek olan 1900 nüfusun Dedeoğlu'dan Eskişehir'e kadar oluşan taşıma masrafları devlet tarafından ödenecektir (BEO., 128/9539, BOA). Şimendüfer güzergâhında iskân olunacak muhacirlerin, şimendüferle ve devlet hesabına indirimli taşınması için yapılan bilgilendirmeden sonra; Mecliste alınan kararla, muhacirler için kişi başına yarım ücret ödenecektir ve eşyalarının parasının tamamını kendileri ödeyecektir (MV., 72/79, BOA). Bu karar demiryolu şirketine tebliğ edilmiş; Ticaret ve Nafia Nezâreti'ne ve Dâhiliye Nezâreti'ne bildirilmiştir.

Ankara Vilâyeti İskan-ı Muhacirin Heyeti'nden Ahmed'in Raporu

Ankara Demiryolu faaliyete başladıktan sonra, 1893 yılının ortalarında, Ankara Vilâyeti İskan-ı Muhacirin Heyeti'nden Ahmed, bir rapor hazırlamıştır. Ahmed'in raporu, Ferik Muzaffer Paşa'nın hazırladığı rapor gibi karar alıcı ve politika belirleyici bir rapor olmaktan uzak olsa da; raporda Ankara vilâyeti ve Sivrihisar kazasında halkın durumunu ve düşüncelerini kendi deneyimleri ile not ettiği için gözlem gücü yüksek önemli bir belgedir (Y.PRK.UM., 27/104, BOA). Köy köy dolaşarak hazırladığı raporunda, yerleşik halk ve muhacirler hakkındaki kanaatlerini köylerde geceleterek edindiği izlenimleri, ulaştığı çeşitli verileri; geleceğe yönelik projeksiyonları ile birleştirmiştir. Raporda Ankara vilâyetinin nüfusu, Sicill-i Nüfus İdaresi kayıtlarına göre 896.672 Müslüman olmak üzere toplam 1.020.140 kişi olarak yazılmıştır (Y.PRK.UM., 27/104, BOA). Ankara'da yapılan ziraatın büyük bölümü buğday ve arpadan oluşmakta; afyon üretilmekte ve haşhaş ekilmektedir. Demiryolunun faaliyete geçmesi ile bu ürünlerin değeri artmış ve Ankara'dan her gün en az 40-50 vagon zahire taşınmaya başlamıştır. Hayvancılık açısından ise ihtiyaca yetecek kadar at, eşek, öküz, inek ve manda bulunmaktadır; ancak, halk eskiden beri tiftik keçilerine rağbet ettiğinden, çok sayıda keçi de vardır.

Raporda yerleşik halk ile muhacir karşılaştırması çok keskin ifadelerle yer almıştır (Y.PRK.UM., 27/104, BOA). Yerleşik halk cömert ve ahlaklı olsa da, ziraatı düzgün yapmayı bilmemektedir. Koyun ve keçiden hakkıyla faydalanamadıkları gibi, ellerinde bulunan hayvan cinsleri de ıslaha muhtaçtır. Müslümanlar ticaretle ilgilenmedikleri için, genel ticaret Hristiyanlara kalmıştır ve onlara özgü olarak görülmektedir. Bölgede şöhret kazanmış olan "engürü sof ve şâlisi"ni imal eden ve satan bir iki dükkân kalmıştır. Genel olarak, Ankara vilâyeti halkına fakir denilemez ise de, zengin de değildirler: Kanaatkârdırlar. Yerleşik halk, öküz ve saban ile ve muhacirler at ve pulluk ile ziraat yapmaktadır. Bir çift at 3-4 çift öküzün gördüğü işi görmekte ve ziraat dönemi geçince, sahipleri atları arabaya koşup ticari mal taşıyarak iktisadi faaliyetlere devam edebilmektedir. Muhacirlerin fenni tarımsal bilgisinden ve sürekli çalışma gayretinden yalnız çiftçiler değil tüccarlar da dâhil herkes faydalanmaktadır. Vilâyetin geneli muhacirlerin gelmesinden memnun olmuş, olağanüstü yardımlarda bulunmuştur.

Demiryolunun İzmir'den Ankara'ya kadar uzatılmasından sonra zirai işlemler ve ticaret ilerleme göstermiştir.

Buralara yerleştirilecek Müslüman nüfusun etkisi siyaseten çok faydalı olacaktır. Özellikle Bosna ve Rumeli'den gelen muhacirler ziraat, sanat ve ticarete bir konumları olduğu için, bölgedeki iktisadi faaliyetlerin ilerlemesi için çalışmaktadırlar. Bu vilâyete 1 milyon muhacir iskân edilse, ancak yerleşik halka eşit olurlar ve vilâyetteki boş araziler düşünüldüğünde bile 1 milyon muhacir çok azdır (Y.PRK.UM., 27/104, BOA). Vilâyete milyonlarca nüfus iskân edilebilir. Bunun için iskân faaliyetlerinde İskan-ı Muhâcirin Nizâmnamesi'ne uygun hareket edilirse, 1 milyonu aşkın muhacir çok az bir masrafla ve hızlıca iskân edilebilir.

Muhacirler, vilâyetin imarında ve yerel halkın para kazanmasında olduğu kadar, devlet hazinesine de olağanüstü faydalı olacaklardır. Ne kadar muhacir gelirse gelsin iskân edecek yeterli boş arazi vardır. Muhacirlerin Ankara'ya iskânı; devletin fazla masraf etmesine gerek kalmadan ve yerleşik halka yük olmadan, muhacirler de sefalet ve perişanlığa düşürülmeden hızlı ve güzelce yapılabilir (Y.PRK.UM., 27/104, BOA).

Yeni Muhacirler için Yeni İskân Yerleri

Ankara vilâyeti sınırları içerisinde kalan şimendüfer hattı üzerindeki yerlere birkaç yıldır muhacirler iskân edilmekte ve buralara evler yapılmaktadır. Şenlendirilen bu alanlarda muhacirler ziraat ile meşguldürler ve çok başarılı sonuçlar alınmıştır. Bu yerleştirmeler Ferik Muzaffer Paşa'nın belirlediği alanlara yapılmış, ancak vilâyetin demiryolu olmayan diğer bölgelerinde böyle bir tahkikat yapılmadığı için, muhacirlerin nasıl iskân edileceği bilinmemektedir. Muhacir iskânına uygun araziler olsa bile, yerel halk buna çoğu zaman itiraz etmektedir. İskân işlemleri için vilâyet merkezinde bir komisyon oluşturulması gereği ortaya çıkmıştır. Yerel halk muhacir iskânının zahmetine girmek istememekte, ancak resmi yetkililer muhacir iskânına sıcak bakmaktadır.

Birkaç yıldır şimendüfer hattı üzerine yerleştirilen muhacirlerin yaptıkları ziraat ve inşa ettikleri haneler ile çok önemli bir iş yapılmıştır. Ankara vilâyeti mevcut nüfusunun dörtte birini daha içine alabilecek genişliktedir (ŞD., 1343/15, BOA). Ankara Şimendüferi, Kayseri'ye doğru uzatılırsa, imara ve ihyaya uygun arazilere muhacir iskân edilecek ve buralar da gelişecektir.

Peyderpey sevk edilen muhacirlerden 196 hane Kırşehir kazasına iskân edilmiştir. 50 hane daha iskân edildiğinde Keskin, Mecidiye ve Avanos kazalarında iskâna uygun araziler bitecektir (ŞD., 1343/15, BOA). Bu durum,

iskân edilecek boş arazilerin gerçekten bittiği anlamına gelmemektedir. Her kazanın önde gelen, sözü geçen hatırlı kişileri, muhacir iskânına elverişli arazileri, senetsiz ve istihkaksız tasarruf etmekte ve hayvanlarını otlatmaktadırlar (ŞD., 1343/15, BOA). Muhacir iskânının zahmetine girmemek için, bu arazileri hükümet memurlarına haber vermemektedirler. Köy halkı da bu arazilerden istifade ettiği için, kimse bu arazileri devlete bildirmemektedir. Bu durumdan Ankara Valisi Mehmed Memduh da şikayetçidir (ŞD., 1343/15, BOA).

Hal böyleyken muhacir iskânı için yer belirlenmesinde yapılacak en önemli iş, öncelikle vilayet içinde araştırma yapacak bir komisyon oluşturmaktır. Komisyon 1500 guruş maaşla 1 memur, 350şer guruş maaşla ölçüm yapabilecek 2 kişi ve 500 guruş maaşla harita düzenleyebilecek 1 kondüktör ve 300 guruş maaşla bir süvari kolcusu olmak üzere aylık toplam 3.000 guruş maaş ödenecek 5 kişiden oluşmalıdır (ŞD., 1343/15, BOA). Komisyon vilayetteki köyleri birer birer inceleyerek, muhacir iskânına uygun arazilerde ne kadar zahire üretilebileceğini hesaplayıp, en yakın köyün uzaklığını haritaya not edecektir. Böylece, herhangi bir köye muhacir gönderildiğinde, o köy halkının itiraz etmesine fırsat kalmayacaktır. Bu komisyona bir senede verilecek maaş ve harcırah ile kırtasiye akçesi ise; buralara yerleştirilecek muhacirlerin üreteceği zahire düşünüldüğünde çok küçük bir rakam olacaktır (ŞD., 1343/15, BOA).

Bu komisyonun üç faydası olacaktır: Birincisi, muhacir iskânına uygun, ürün verecek araziler bulunacaktır; ikincisi, şimdiye kadar ziraattan mahrum kalan alanlar tarıma açılıp imar edilecektir ve üçüncüsü ise, muhacir iskânından artacak araziler satılabilecektir (ŞD., 1343/15, BOA).¹¹ Bu komisyon Mehmed Memduh'un Ankara Valiliği sırasında, yukarıdaki gerekçelerle ve görevlerle faaliyette bulunmak üzere oluşturulmuştur.

Muhacirler nereyi şenlendirdilerse ve araziye tasarruf altına aldılarsa oraları işleyip çevresini iskâna başlarken, ilk zamanları genellikle buralardaki yerel halk ile ağız kavgası ve çekişmelerle geçmektedir (DH.MKT., 323/6, BOA). Muhacirlerin yerleştirildikleri alanlar devlet arazisi olarak tapu kayıtlarında geçse de, yerleşik halk oraları bir şekilde tasarruf etmekte olduğu için, iskânlar yerel halkın topraktaki hareket alanını daraltmakta ve çoğu zaman

geleneksel yöntemlerle yaptıkları tarımsal faaliyetlerini kısıtlamaktadır. Böylesi ihtilaflara neden olmamak için özellikle Haymana civarında ve Ankara vilayetinin genelinde çok uygun yerler bulunmakta ve ayrıca bekar muhacirlere de her yer uygun olabilmektedir. Arazi seçimi yapılırken, resmi bir heyetle teftiş yapılması, işin içine girecek suiistimalleri önleyeceği gibi yerel halkın yanlış yönlendirmelerinin de önüne geçecektir (DH.MKT., 323/6, BOA).

En Bilinen Göçler

1893 Haziran'ına kadar Ankara ve çevresine gelen 8 bin Bosna muhacirinin yevmiye ve diğer masrafları 25 bin altın olmuşsa da bunun nedeni, iskân kurallarına tam olarak uyulmamasıdır (Y.PRK.UM., 27/104, BOA). Geldikleri yerlerde rençberlik yapan ve kır yaşamına alışkın olan muhacirler Ankara'daki hanlarda misafir edilerek, gereksiz yere çok para harcanmıştır. Her nüfusa yevmiye olarak 60 para yeterli olsa da, kalıcı iskân edilecekleri yere gönderilme süreleri uzadıkça, bazı temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için, kimi çaresizler elbiselerini dahi satmıştır. Muhacirlere kalıcı konut olarak yapılan 95 hanenin her birine 36 altın harcanarak müteahhit marifetiyle inşa ettirilmiştir; ancak daha içerisine yerleşilmeden tamirlik hale gelmişlerdir. Hanelerin çürük yapıldığı açıktır. Ödenen paranın bu kadar yüksek olmasının nedeni ise evlerin büyüklüğü ile ilişkili olmayıp, bahçe duvarı gibi gereksiz ayrıntılarla fiyatın arttırılmasıdır (Y.PRK.UM., 27/104, BOA).

Sivrihisar kazasında bir buçuk ay içinde 700 haneye gerekli eşya, yerli halkın yardımı ile tedarik edilmiştir. Kâğır olan bu haneler, büyücek bir oda, bir aşhane, ahır ve samanlıktan oluşmaktadır. Büyüklük olarak bir ailenin iskânına yeterlidir; ancak yöredeki köy evlerinden çok daha iyi ve hatta Sivrihisar kasabasındaki bazı hanelerden bile güzeldirler. Binalar bir istikamette yapıldığından sokakları birbirine benzerdir, geniş bir meydan, cami ve mektep vardır. Vilayette yapıldığı gibi, burada da 36 altına müteahhide ihale edilmiştir. İskan için toplam 25.200 altın masraf yapılmasına rağmen, titiz çalışmalar sonucunda, 20.000 altın tasarruf edilmiştir (Y.PRK.UM., 27/104, BOA).

1894 yılında iskân amacıyla Ankara'ya trenle 599 ve sonradan 200 küsur nüfus muhacir sevk olunmuştur (BEO., 495/37066, BOA). Daha fazla muhacirin de Ankara'ya

10 Belgede geçen ifade aynen şöyledir: *"..muhacirin-i merkûmeden yüz elli hanenin dahi lutfen bu kazaya sevk izâmı ahâli-i kaza nâmına arz u istirhâm eyler.."*

gelmek üzere olduğu yazışmalardan anlaşılmaktadır. Çoğunluğu fakir ve muhtaç olan muhacirlere, vilayet merkezinde bekledikleri süre içerisinde zorunlu tayinat bedelleri verilmiş ve geçici olarak hanlarda ikamet edilmişlerdir (BEO., 495/37066, BOA). Kira ve taşıma ücretlerine toplamda 2.167 guruş ödenmiş ve bu miktar mal sandığından karşılanmıştır. Masrafların yüksekliği nedeniyle, muhacirlerin iskân edilecekleri kalıcı hanelerin hızlıca bitirilmesi ve oraya en yakın yerlerde bekletilmeleri daha doğru olacaktır. Bütün muhacirlerin Ankara şehir merkezinde bekletilmesine ve hanlara yüksek ücretler ödemeye gerek yoktur. Vilayetin de merkezi olan Ankara'daki geçici beklemler, bulaşıcı hastalık riski oluşturmakta ve genel sağlık açısından tehlike arz etmektedir.

Rusya'nın Kuban vilayetinden Çerkes olan yaklaşık 1000 kişinin Osmanlı topraklarına göç etmesine izin verilmiş ve bahardan önce gelmelerinin daha uygun olacağı düşünülmüştür (HR.İD., 18/2, BOA). Muhacirler için iki ayrı güzergâh tercihi bulunmaktadır ve seçilen güzergâha göre iskân edilecekleri yerler de değişmektedir. Kafiler halinde Novrosisk İskelesi'ne gelecek olan muhacirler, oradan vapurla İzmir'e nakil olunacak, İzmir'den de şimendüferle Ankara'ya sevk edileceklerdir. Eğer muhacirler Samsun limanına çıkacak olsalardı, buradan karayolu ile Ankara'nın Boğazlıyan ve Maden kazası ile Kırşehir sancağına sevk edilerek iskânlarına karar verilmişti (HR.İD., 18/5, BOA). Ancak Samsun'dan o kadar nüfusun karayolu ile sevk, kolay değildir ve araba tedarikinin mümkün olamayacağı gibi çeşitli imkânsızlıklar da içermektedir. Bu nedenle, Dersaadet'e çıkarılmaksızın doğrudan ya da aktarma yoluyla İzmir'e, İzmir'den şimendüferle Ankara'ya nakledilmeyi muhacirler de istemektedir (HR.İD., 18/2, BOA).

Rusya'dan İzmir'e gelmek üzere yola çıkan 1200 muhacirin, İzmir Mutasarrıflığı'nda yer olmadığı için vapurla Tuzla'ya çıkarılması ve oraya iskânları düşünülmüştür. Ancak bundan da vazgeçilmiş ve İzmir üzerinden Ankara'ya sevk edilmelerine karar verilmiştir (DH.MKT., 429/85, BOA). Rusya'dan Kavak'a gelmiş olan Çerkes muhacirler, tedbir amaçlı oraya çıkarılmayıp doğrudan doğruya bindirildikleri vapurla İzmir'e götürülmüşlerdir (DH.MKT., 429/85, BOA). Müslümanlardan oluşan yaklaşık 1400 kişilik kafiye, trenle dün ve bugün Ankara'ya sevk olunmuştur (Y.MTV., 129/48, BOA).

1896 yılında deniz yoluyla Osmanlı topraklarına iskân edilmek üzere gelen 2500 Çerkes muhacirin İzmir'e nakilleri için Kavak'a bir vapur gönderilmiştir. Karadeniz Boğazı'nda aktarılan yeni vapurlarla sevk işlemini düzenlemesi için bir de memur tayin edilmiştir. İzmir ve çevresi muhacir iskânına uygun yerler olsa da, bu yerlerde insanlar bulunmaktadır. Bu nedenle önce insansız alanların olduğu; Suriye taraflarına iskân düşülmüş, sonra Suriye'den vazgeçilmiştir. Adı geçen muhacirlerin, bir önceki sene gelenler gibi, İzmir'de iskân olunmayarak şimendüferle Ankara yakınlarına gitmelerine karar verilmiş ve Dersaadet'e uğratılmaksızın İzmir'e ve İzmir'den şimendüferle Ankara'ya sevk olunmalarına karar verilmiştir. Geçen sene gelenlerin sefil olduğu hatırlandığı için, bu seneki muhacirlerin sefil olmamaları maksadıyla istirahatlerinde yardımcı olunmasına özen gösterilmesi kararı alınmıştır (BEO., 895/64381, BOA).

1896 yılında 1500 İstavrapol muhaciri iskân için şimendüferle Ankara'ya sevk olunmak üzere İzmir'e gönderilmiş ve oradan Ankara'ya sevk edilmişlerdir (BEO., 860/64434, BOA). Ödeme gücü olanlar, kendi yüklerinin parasını ödeyecektir, muhtaç olanların yüklerinin parası ise sonradan Hazine tarafından ödenecektir. Muhtaçlar için Ankara'ya kadar büyüklere 640 ve küçüklere 320 gram ekmek verilmesine karar verilmiştir (BEO., 860/64434, BOA).

Eskiden önemli bir hububat ticaret merkezi olan Tulça'da, 1899 yılına kadar son birkaç yılda şiddetli bir kuraklık gerçekleşmiş, ticaret merkezi olma vasfını kaybetmiş ve halk göç etmeye başlamıştır (A.MKT.MHM., 508/3, BOA). Dobruca'daki Tulça sancağında yaşayan Müslüman halkın bir kısmı Osmanlı topraklarına, Bulgarlar da Bulgaristan'a göç etmeye başlamıştır. Tulça'dan göçün nedenleri arasında kuraklıkla bağlantılı olarak idari sorunlar da göze çarpmaktadır: Yüksek vergiler, kuraklık ve Bulgaristan Emareti ve yerel hükümetin bölgeyi Ulahlaştırmaya¹² çalışması öne çıkmaktadır (A.MKT.MHM., 508/3, BOA). Bir süredir her hafta 30-40 aile Gürcü Kumpanyası vapuru ile Dersaadet'e gitmektedir. Resmi istatistiklere göre 8600 Müslümanın en az üçte biri göç etmeye taraftardır (A.MKT.MHM., 508/3, BOA). Tulça'dan 1000 kadar Müslüman, vapura binerek 12 Eylül günü yola çıkmıştır. Dün Dersaadet'e gelen bu muhacirler, tahsis edilen vapura aktararak Ankara'ya sevk olunmak üzere İzmir'e gönderilmiştir (A.MKT.MHM., 508/3, BOA).

11 Bu komisyonun kurulması için yapılan yazışmalar için bakınız; (ŞD., 1343/15, BOA) ve (DH.MKT., 323/6, BOA).

1900 yılında Selanik üzerinden vapurla gelip, İskenderun'a sevk olunmak üzere İnyet vapuruna aktarılan 181 Bosna muhacirinin; İskenderun'a sevk edilmeyerek ve sefil de bırakılmayarak Ankara ve Konya gibi yerlerde iskân ettirilmesine karar verilmiştir (Y.MTV., 203/65, BOA).¹³ Muhacirlerden 12 hane olan 16 nüfus, Hüdavendigâr vilayetinde bulunan akrabalarının yanına gitmek için Mudanya vapuruna nakil olmuşlar ve nihayetinde Bursa'ya gitmişlerdir. Geriye kalan 165 kişi, Konya vilayetinde Girid muhaciri çok bulunduğundan Ankara vilayetine sevk olunmak üzere İzmid'e yollanmıştır.

15 Haziran 1900'den itibaren iskân için Ankara vilayetine Bosna muhacirleri gelmektedir (A.MKT.MHM., 510/5, BOA). Muhacirler peyderpey gelmektedir. Uygun mahallelere yerleştirilseler de, gece kaldıkları yerlerde izdiham olmakta ve şehrin genel sağlığı için tehdit oluşturmaktadırlar. Ankara'da muhacirlere verilen 1,5 kıyve cedit ekmek bedeli az görüldüğü için, muhacirler sürekli şikâyet etmişlerdir. Şikâyetleri sonuç vermiş, 6 günlük yevmiyeleri büyüklerine 60 pare ve küçüklerine 30 pare olarak verilmeye başlanmıştır (A.MKT.MHM., 510/5, BOA).

Yevmiyelerinin arttırılması için her gün şikâyet ederek, devlet makamlarını meşgul etmektedirler. Mevsim sıcakları yüzünden geçici olarak kaldıkları hanlarda, hastalık tehlikesi bulunmaktadır (A.MKT.MHM., 510/5, BOA). Bir an önce kalıcı iskân edilecekleri yerlere sevk edilmek istemektedirler. Şimendüfer güzergâhına iskân olmak üzere Ankara'ya getirilmelerine rağmen, halen hat boyunda hangi mevkilere iskân edilecekleri belirlenmemiştir (A.MKT.MHM., 510/5, BOA). Bosna muhacirlerinin iskânlarının, Girid muhacirlerinin iskânı gibi olması ve uygun hanelerin inşa edilmesi düşünülmüştür (A.MKT.MHM., 510/5, BOA). Muhacirlere verilecek yevmiye Vilayet İdare Meclisi'nde kararlaştırıldığı üzere 60'ar paredir (A.MKT.MHM., 510/5, BOA). 1900 yılının Haziran ve Temmuz ayında peyderpey Ankara'ya gelen Bosna muhacirleri, hanlarda ikamet ettirilmekte ve bu nedenle iskânları gecikmektedir (A.MKT.MHM., 510/5, BOA).

11 Temmuz 1900 tarihine kadar gelen Bosna muhacirleri 693 kişi oluşmuştur (A.MKT.MHM., 510/5, BOA). 1900 yılının sonuna kadar, iskân için Ankara'ya gelen Bosna muhaciri 477 hanede 2487 nüfus olmuştur (İ.DH., 1380/1, BOA). Vilayet merkezine geçici olarak yerleştirilenlere ilave olarak peyderpey muhacir gelmeye devam etmektedir. Artık kışa girildiği için ihaleye verilen 96 hane ve yapılması kararlaştırılan diğer hanelerin de ilkbaharda yapılması kararlaştırılmıştır. Muhacirlerin geneli fakir olduğu ve Ankara'nın kışı şiddetli olduğu için, muhacirlere yakacak malzeme, soba, ot minder ve yorgan verilmesine karar verilmiştir (İ.DH., 1380/1, BOA). Mevcut 550 hane muhacirden en fakirlerine yapılacak bu yardımın 66.500 guruş olacağı tahmin edilmiştir (İ.DH., 1380/1, BOA).

23 Şubat 1901 günü vapurla gelen 332 nüfus Bosna muhaciri İzmid yoluyla Ankara'ya sevk edilmek üzere Bartın vapuruna aktarılmış ve o akşam saat 1 civarında İzmid'e hareket ettirilmiştir (Y.PRK.ASK., 167/64, BOA). 10 Nisan 1901'de Konya'dan gelen telgrafta Girid muhacirlerinden başka muhacirlere hane inşâsı yapılmayıp; bunlardan kıra yerleştirilecek çiftçilere arazi, hayvan ve ziraat aletleri verilmesinin; kasabalara yerleştirilecek zanaatkarlara ise hane arsası ve yapabildikleri el sanatları ile ilişkili bir miktar sermaye verilmesinin gerekli olacağı buyurulmuştur (A.MKT.MHM., 510/5, BOA). Ancak daha sonra yapılan yazışmalardan Bosna muhacirlerine de hane inşa edildiği anlaşılmaktadır (A.MKT.MHM., 510/5, BOA).

1902 yılında Ankara'da Müslüman Boşnak muhacirlerin iskânı için yapımına başlanan hanelerin, inşaat mevsiminde tamamlanması için tahsisat olmadığından 1 yıldan beri inşaatlar durmuş ve muhacirlerin iskânları geri kalmıştır (Y.PRK.KOM., 11/27, BOA). Muhacirlerin iskânının bu seneki hasat vaktine kadar yetişebilmesi için, inşaatlara 20.000 lira lazımken, 7.000 lira verilmiştir. Muhacir iskânındaki olumsuzluklara rağmen, 1903 yılında da Ankara'ya Boşnak muhacirler gelmeye devam etmiştir.

1903 yılına gelindiğinde, Ankara Vilâyeti İskan-ı Muhacirin Heyeti üyesi olan Hacı Reşid Paşa, Ankara vilayetine ne kadar muhacir sevk edilirse edilsin, hepsini iskân edebilecek araziye sahip olduğunu belirtmektedir

12 Osmanlı bürokrasisinde uzun bir süre hariciye nazırlığı yapan Ahmet Tevfik Paşa, Osmanlı Devleti'nin son sadrazamı olarak bilinmektedir. Hariciye Nazırı Tevfik imzasıyla hazırladığı bu belgede "... Tolcu taraflarını Ulahlaştırarak hakkındaki politika ..." ifadesi geçmektedir. Günümüzde Romanya'nın Karadeniz'e kıyısı olan iki eyaletinden biri olan Tulça (diğeri Köstence) ve Romanya'nın tamamı; Osmanlı idaresindeyken "Eflak ve Boğdan" olarak adlandırılmaktaydı. Romence konuşan Romen halkı, Osmanlı döneminde Ulahça konuşan Ulahlar olarak adlandırılmaktaydı. Tevfik Paşa'nın erken bir tarihte yaptığı bu gözlem, bölgedeki etnik ve dinsel kompozisyonun, mevcut çeşitliliğinin giderek azalması ve bölgede bir unsurun yoğunlaşmasını anlatmaktadır.

(Y.PRK.KOM., 11/27, BOA). Sivrihisar kazasında Bosna muhacirlerinin iskânı için Ankara Vilayeti İskan Heyeti'nden Hacı Reşid Paşa görevlendirilmiş ve evler başarıyla tamamlanmıştır (Y.PRK.KOM., 11/27, BOA). Hacı Reşid Paşa'nın marifetiyle inşa edilen hanelere 40 lira masraf yapılması gerekirken, haneler yerel halkın işgücüne katılımı ile 400-500 gurusu yaptırılmıştır (Y.PRK.KOM., 11/27, BOA).

Sonuç

Bu çalışmada 1890'dan sonra Ankara ve çevresinde demiryolu güzergâhına yerleştirilen muhacirlerin iskânında belirleyici olan etkenlerin arasında demiryolunun etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Ankara'nın demiryolu ile bir liman şehri olan İzmir'e bağlanmasının, çoğu zaman göç güzergâhını değiştirdiği görülmüştür. Demiryolunun Haydarpaşa-Ankara arasında bir hat olmasına rağmen, göçlerin güzergâhı İzmir aktarmalı belirlenmiştir. İstanbul'un payitaht olması nedeniyle özel bir konumu olduğu görülmüş ve göçmenlerin İstanbul'a uğratılmadan taşınması için oldukça çaba harcanmıştır.

Kafkaslar'da ve Balkanlar'da insanların yüzlerce yıldır yaşadıkları toprakları terk edip, muhacir olarak Anadolu'da bir yere iskân edilmeleri çok uzun yolculuklardan sonra mümkün olmaktadır. Bu uzun yolculuklarda vapur ve tren kullanımı, yolculuğun olumsuz etkilerini bir ölçüde azaltmıştır. Ankara vilayeti içerisinde şimendüfer güzergâhına iskân edilen muhacirler, genellikle toplu bir şekilde yeni bir köy ya da yeni bir mahalle oluşturacak şekilde iskân edilmişlerdir. Bu alanlar, çoğu zaman tamamen ve kullanılmamış devlet arazileri olsa da, bazen de daha önce yerleşim birimi iken çeşitli nedenlerle viraneye dönmüş ve birkaç hanenin kaldığı yerlerdir. İskân için seçilen bazı arazilerin yerleşik halkın vergi vermeden tasarruf ettiği devlet arazileri olması nedeniyle; buralarda çıkar çatışması yaratacağı için göçmenlerin geliş istenmemiştir. Ankara'ya muhacir iskânı için yapılan arazi taramalarında, vilayette ne kadar devlet arazisi olduğu bilgisi de ortaya çıkmıştır.¹⁴

Ferik Muzaffer Paşa'nın 1891 yılında yaptığı tahkikat sonucunda, demiryolu güzergâhına muhacir iskânının nasıl olacağı ilk defa belirlenmiştir. Şimendüfer

güzergâhına ilk iskânlar bu tahkikatın sonucun uygun olarak yapılmıştır. Ankara vilayetinin demiryolu geçmeyen bölgelerinde ise, yerel halk iskânın zahmetine girmek istemediği ve kullandığı arazilerin azalmasını istemediği için, muhacirlerin gelmesine itiraz etmişlerdir. Buralarda iskân siyasetinin belirlenmesi için Ankara'da bir komisyon oluşturulmuştur.

1890 ile 1910 yılları arasında çeşitli zamanlarda, düzensiz gruplar halinde pek çok muhacir şimendüfer güzergâhına iskân edilmiştir. Muhacirlerin iskân edilene kadar karşılaştıkları problemlerin büyüklüğüne ve sorunların çözümünün gecikmesine göre, arşiv belgelerinde kendilerine yer verilmiştir. Bu göçler hakkında düzenli kayıt ve listeler bulmak, bu göçlerin oralarda kalıcı olup olmadıklarının izini sürmek, bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. 1905'den Balkan Savaşları ile kitlesel göçlerin başladığı 1910'a kadar olan dönemde arşivde Ankara'ya muhacir iskânı ile kayda değer bir belgeye rastlanmamıştır. Bunda en büyük etkenin yine demiryolu ulaşımı olduğu görülmektedir. Eskişehir-Konya Demiryolu 1896 yılında ulaşımına açılmış olsa da; İstanbul'dan Bağdat'a uzanacak olan demiryolunun güzergâhının 1903 yılında Konya üzerinden uzatılmasına karar verilmiştir. Arşiv belgeleri, bu dönemde muhacirlerin iskânında Ankara'nın değil de Konya'nın daha ön plana çıktığına işaret etmektedir.

Muhacirlerin iskân edildikleri yerlerde geçimlik üretime başlamaları ve toprakta kalıcı olabilmeleri açısından iskânın mevsimi çok önemlidir. Tohum ekme zamanı geçirilirse, fazladan bir sene daha devlet tarafından geçimlerinin sağlanması gerekecektir. Bu açıdan iskân edilmek üzere gelen muhacirlerin mevsiminde ziraata başlattırılmaları ve geçimlerini sağlamaya başlamaları gerekmektedir. Muhacirler, yerleşik halka görece modern tarım bilgileri ile yerleştirildikleri alanları hızlıca şenlendirmişler; hububat tarımı ve hayvancılık arasında, genellikle hububat tarımını tercih etmişlerdir. Zorunluluktan doğan bu tercihin en önemli nedeni hayvancılığın geniş otlaklara ve yüksek sermayeye gerek duymasıdır. Muhacirlerin doğrudan yerleşik halkın meralarına iskân edildiği düşünüldüğünde, hayvancılığın tercih edilmeyişinin bazı pratik nedenleri de ortaya çıkmış olur. Ayrıca, hububat tarımında en

13 Muhacirlerin ilk etapta İskenderun'a sevk edilme düşüncesinin nedeni, Maraş sancağı dâhilinde Andırın kazasında devlete ait Kargalı Çayırı adıyla bilinen yerin; 300 hane kadar muhacir iskânına elverişli olduğu bilgisidir.

14 Bu arazilerin bir kısmı satılarak, gelir elde edilmiş; 7-8 senedir inşaatları bir türlü tamamlanamayan Ankara Sanayi Mektebi'nin masraflarının bir kısmı buradan karşılanmaya çalışılmıştır (DH.MKT., 2847/100, BOA).

önemli maliyeti oluşturan tohum, çoğu zaman devlet ya da demiryolu idaresi tarafından dağıtılmış, askerlik ve vergi muafiyetleri ile üretimin geçimlikten pazara yönelik olması sağlanmaya çalışılmıştır. Demiryolu çevresinde modern tarım tekniklerini uygulayan muhacirler, demiryolu hattını güvenli hale getirirken; bir yanda da ürünlerini demiryolunun ulaşım avantajı ile pazara kolayca taşıyabilme olanağına sahip olmuşlardır.

Kaynakça

- Babiali Evrak Odası Evrakı [BEO.]. (5/C/1310 [Hicri]). (Dosya No: 128, Gömlek No: 9539), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Babiali Evrak Odası Evrakı [BEO.]. (13/Za/1309 [Hicri]). (Dosya No: 16, Gömlek No: 1189), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Babiali Evrak Odası Evrakı [BEO.]. (14/R/1312 [Hicri]). (Dosya No: 495, Gömlek No: 37066), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Babiali Evrak Odası Evrakı [BEO.]. (22/Ca/1314 [Hicri]). (Dosya No: 895, Gömlek No: 64381), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Babiali Evrak Odası Evrakı [BEO.]. (25/Ca/1314 [Hicri]). (Dosya No: 860, Gömlek No: 64434), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Babiali Evrak Odası Evrakı [BEO.]. (27/Za/1309 [Hicri]). (Dosya No: 25, Gömlek No: 1819), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Emniyet-i Umumiye Muhasebe Kalemi Evrakı [DH.EUM.MH.]. (4/15/1915 [Miladi]). (Dosya No: 101, Gömlek No: 1), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH.MKT.]. (12/N/1309 [Hicri]). (Dosya No: 1940, Gömlek No: 41), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH.MKT.]. (12/N/1309 [Hicri]). (Dosya No: 1940, Gömlek No: 43), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH.MKT.]. (15/L/1309 [Hicri]). (Dosya No: 1948, Gömlek No: 70), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH.MKT.]. (19/N/1309 [Hicri]). (Dosya No: 1941, Gömlek No: 53), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi [DH.MKT.]. (25/C/1312 [Hicri]). (Dosya No: 323, Gömlek No: 6), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti, Mektubi Kalemi [DH.MKT.]. (26/Ra/1313 [Hicri]). (Dosya No: 429, Gömlek No: 85), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH.MKT.]. (28/Ca/1327 [Hicri]). (Dosya No: 2847, Gömlek No: 100), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Dahiliye Nezareti, Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı [DH.UMVM.]. (4/15/1915 [Miladi]). (Dosya No: 123, Gömlek No: 128), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Hariciye Nezareti İdare [HR.İD.]. (21/4/1895 [Miladi]). (Dosya No: 18, Gömlek No: 5), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Hariciye Nezareti, İdare [HR.İD.]. (26/1/1895 [Miladi]). (Dosya No: 18, Gömlek No: 2), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Haritalar [HRT.h.]. (29/Z/1321 [Hicri]). (Gömlek No: 2255), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- İrade Dahiliye [İ.DH.]. (25/Ş/1318 [Hicri]). (Dosya No: 1380, Gömlek No: 1), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Meclis-i Vükela, Mazbataları [MV.]. (28/Ca/1310 [Hicri]). (Dosya No: 72, Gömlek No: 79), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı [A.MKT.MHM.]. (11/Ra/1318 [Hicri]). (Dosya No: 510, Gömlek No: 5), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı [A.MKT.MHM.]. (14/Ca/1317 [Hicri]). (Dosya No: 508, Gömlek No: 3), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Şurayı Devlet, Evrakı [ŞD.]. (29/L/1312 [Hicri]). (Dosya No: 1343, Gömlek No: 15), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı [Y.MTV.]. (8/R/1313 [Hicri]). (Dosya No: 129, Gömlek No: 48), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı [Y.MTV.]. (13/S/1318 [Hicri]). (Dosya No: 203, Gömlek No: 65), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.

- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı [Y.A.HUS.]. (7/Ca/1310 [Hicri]). (Dosya No: 267, Gömlek No: 26), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı [Y.A.RES.]. (7/Ş/1308 [Hicri]). (Dosya No: 54, Gömlek No: 15), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat [Y.PRK.ASK.]. (5/Za/1318 [Hicri]). (Dosya No: 167, Gömlek No: 64), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Yıldız Perakende Evrakı Komisyanlar Maruzatı [Y.PRK.KOM.]. (20/Ca/1309 [Hicri]). (Dosya No: 8, Gömlek No: 14), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Yıldız Perakende Evrakı Komisyanlar Maruzatı [Y.PRK.KOM.]. (29/Z/1320 [Hicri]). (Dosya No: 11, Gömlek No: 27), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.
- Yıldız Perakende Evrakı Umumi [Y.PRK.UM.]. (30/Z/1310 [Hicri]). (Dosya No: 27, Gömlek No: 104), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.